

She'riyatda Me'roj kechasi tasviri

(Alisher Navoiy, Furqat va Abdulla Oripov ijodi misolida)

Dilfuza Avazova¹

Abstrakt

Ushbu maqolada Me'roj kechasining she'riyatda aks etishi muhokama qilinadi. Me'roj kechasini tasvirlashda Alisher Navoiy, Furqat va Abdulla Oripovning ijodidan misollar keltirib, tahlil qilinadi va bu uch ijodkor she'rlaridagi mavzuning mushtarak va farqli jihatlari o'rganiladi. Payg'ambarimiz Muhammad (s. a. v.) ga na't yanglig' yaratilgan asarlarda me'roj kechasining tasviri alohida o'rin tutishi, bu kechaning musulmon sharq adabiyotida o'ziga xos obraz darajasiga ko'tarilgani, shuningdek, Isro va Me'roj kechalarining farqi xususida mulohazalar bayon etilgan. Bu tasvirlar mumtoz shoirlarimizda yuksak pafos bilan yo'g'rilganligi va A.Oripovda sokin va bosiq holatda yoritilganligi badiiy asarlardan keltirilgan misollar yordamida dalillanadi. Me'roj kechasidagi voqea-hodisalar ketma-ketligi har uchala ijodkorning she'riy asari misolida ko'rib chiqiladi va shular asosida ilmiy xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: *Me'roj kechasi, isro kechasi, Muhammad (s. a. v.), Bu-roq, Rafrat, shafolat, ummat, tasvir.*

Kirish

So'z faqat muloqot vositasigina emas, odamzod tafakkuri-ning, ruhiyatining namoyon bo'lish usuli hamdir. Inson qalbi, uning o'y-xayollari va tuyg'ulari she'rda yana ham ta'sirliroq ifodalanadi. Mumtoz o'zbek adabiyotining asosiy mavzusi bo'lgan ishqning mohiyatini Alloh taolo va uning Rasuliga bo'lgan muhabbat tashkil etadi. Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy ijodida Haq taologa hamd bilan birga Rasululloh alayhissalom vasfi yetakchi o'rin tutadi. Ulug' shoir asarlarida Payg'ambarimiz (s.a.v.) obrazi yuksak fasohat va balog'at bilan tasvirlangan. Alisher Navoiy she'riyati, bu jihatdan, undan keyingi barcha shoiru adiblar ijodi uchun o'ziga xos poetik mezon vazifasini o'tagani ayon.

Payg'ambarimiz (s. a. v.) tasviri bor o'rinda, albatta, Me'roj

¹Avazova Dilfuza Ravshanovna – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti.

E-mail: dilfuzaavazova2206@mail.ru

Iqtibos uchun: Avazova D. 2022. "She'riyatda me'roj kechasi tasviri (A.Navoiy, Furqat va A.Oripov ijodi misolida)". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2(2): 85-94.

tuni ham madh etiladi. Me'roj Hazrat Payg'ambarimizga berilgan ulug' mo'jizalardan biridir. Boshqa biror payg'ambarga bunday ulug' maqom berilmagan. Me'roj voqeasiga insonning aqli yetmaydi. Uning zamon, makon va masofa kabi tushunchalarni anglatishga har qanday qalam ojiz. Shunday bo'lsa-da, shoirlar bu voqelikni u yoki bu darajada o'z badiiy asarlarida namoyon qilishga harakat qilganlar.

Adabiyot tarixida Me'roj voqeasiga bag'ishlangan alohida asarlar yaratilgan. Shu bilan birga, muayyan badiiy asar tarkibida bu ilohiy hodisani yorituvchi boblar yoki qismlar keltirilgan. "Navoiy asarlarining izohli lug'ati"da "me'roj" so'zining birinchi ma'nosi "shoti", "narvon", ikkinchi ma'nosi "yuqoriga (ko'kka) ko'tarilish", uchinchi ma'nosi Muhammad payg'ambarning Makkadan Quddusga borishi va Quddusdan ko'kka chiqishi, deb izoh berilgan [1, 432]. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Nubuvvat va risolat kitobi"da Me'roj va Isro hodisasi to'g'risida quyidagi ma'lumotlarni keltiradi: "Muhaddislar rivoyat qilishlaricha, Payg'ambarimiz sollallohu vasallam xufton namozidan so'ng Ummu Honi' binti Abu Tolibning uyida uxlab yotganlarida Isro hodisasi boshlandi. O'sha kechada Baytul Maqdisga Buroq nomli hayvonga minib bordilar. So'ngra u yerdagi katta xarsangtosh ustida turganlarida Me'rojga ko'tarildilar" [7; 176]. Ma'lum bo'ladiki, izohli lug'atda me'rojning istilohiy ma'nosini ta'riflashda Isro hodisasi ham qo'shib yuborilgan. Isro bilan me'rojni bir-biridan farqlash lozim. Isro – bu Muhammad (a.s.) ning Makkadan Qudsga – Aqso masjidiga borishlari. Me'roj Aqsodan osmonga ko'tarilib samoviy sayr qilib qaytganlaridir. Shu me'roj kechasida musulmonlar zimmasiga besh vaqt namoz o'qish farz qilingan. Isro va me'roj kechasi har yili rajab oyining 27-kechasi diniy bayram sifatida nishonlanadi.

Bu hodisa "Qisasi Rabg'uziy"da quyidagicha tasvirlangan: Me'roj kechasi voqealari beriladi. Bu kechada Muhammadning (sollallohu alayhi va sallam) ko'ksini farishtalar yorib, yuragini imon va hikmat to'la oltin idishda yuvib, joyiga qo'yadilar. Buroqqa mindirib, Makkadan Baytul Maqdisga olib chiqadilar. Hazrati Jabroil bilan birinchi osmonda Odamni (alayhissalom), ikkinchi osmonda Iso va Yahyoni (alayhimussalom), uchinchi osmonda Yusufni (alayhissalom), to'rtinchi osmonda Idrisni (alayhissalom), beshinchi osmonda Horunni (alayhissalom), oltinchi osmonda Musoni (alayhissalom), yettinchi osmonda Ibrohimni (alayhissalom) ko'radilar.

Alloh Muhammad (sollallohu alayhi va sallam) ummatlari uchun bir kunda 50 marta namoz o'qishni buyurdi. Muhammad

(sollallohu alayhi va sallam) rozi bo'lib tushayotganda, Muso (alayhissalom): «Ummatlarning bir kunda 50 marta namoz o'qishni uddalay olmaydilar, qaytib chiqib, uni kamaytirgin», deb maslahat beradi. Muhammadning (sollallohu alayhi va sallam) qayta-qayta so'rovidan so'ng ummatlarga bir kunda besh vaqt namoz farz qilingan. Yana uqtirildiki, ikki rakat namozdan so'ng «Attahiyot...»ni o'qish savobi yetti qavat osmondagi barcha farishtalarning bir kungi ibodati savobiga teng bo'lur.

Muhammadni (sollallohu alayhi va sallam) jannatga olib kirdilar. Jannat ajoyibotlarini ko'radi. Jannatda Idris (alayhissalom) bilan uchrashdilar. Idris (alayhissalom): «Ey Muhammad, qani endi men sening ummating bo'lsam edi», deb orzu qiladi.

Asosiy qism

Me'roj haqida yozish har bir shoirda uchraydigan an'anaviy mavzu bo'lgani haqida M.Muhiddinov yozadi: "Qayd etamizki, Payg'ambar me'roji haqida shoirlar ko'p yozganlar, bu voqea o'zining xayolot va tasavvurotlariga boyligi, sufiyona karomatu tavajjuh va ishqu oshiqlik tushunchalari bilan yaqinligi balki bunga sabab bo'lgandir. Me'roj kechasi haqida qasida va g'azallar ham yozilgan. Aftidan, bu an'anaviy mavzulardan hisoblanib, har bir shoir bunda ham kuchini sinab ko'rgan" [3; 50].

Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonida 5 bob me'roj kechasiga bag'ishlangan. Me'roj xabari keltirilishi Navoiyda quyidagicha tasvirlangan:

«Ki yetsun olam ahlidin nihoni,
Muhib sarvaqtig'a mahbubi joni».
Bu so'z mahbub eshitgach lol bo'ldi,
Navidi vasldin behol bo'ldi [4; 18].

Bu yerda olam ahlidan yashirin holatda sevgan huzuriga sevimli keltirilsin, degan fikrni eshitgach, Payg'ambarimiz (s. a. v.) ning holatlari ham tasvirlangan: Bu so'zni eshitgan sevimli hayron bo'ldi, vasl xushxabarini eshitib beholga aylandi. Navoiy mana shu tarzda o'quvchini Me'roj voqeasiga tayyorlab boradi.

Furqatning "Hajnoma"sida ham me'roj talqini mavjud. To'rtinchi tarji' ayni voqelik tasviriga bag'ishlangan. Tarji' quyidagi baytlar bilan boshlanadi:

Risolat tojdori shohi "Lav lak",
Nubuvvat bahrida bir gavhari pok.
Baytda "Lav laka lama xolaqtu-l-aflak" - (Ey Muhammad,)

agar sen bo'lmasang edi, men bu falaklarni yaratmagan bo'lardim") mazmunidagi hadisi qudsiydan qisman iqtibos olingani haqida professor N.Jabborov dissertatsiyasida ma'lumot uchraydi [2; 100]. Aksar ilmiy asarlarda, jumladan, "Qisasi Rabg'uziy"da bayon qilinishicha, payg'ambar alayhissalom me'rojga chiqqanida xuddi shu mazmundagi hadisi qudsiy nozil bo'lgan. Furqat xuddi shunga ishora qilmoqda. Demak, mazkur baytdagi "Lav lak" ham iqtibos san'ati namunasidir. Furqat Payg'ambarimiz (s.a.v)ni "Lav lak" hadisining shohi bo'lgan zot, nabiylk dengizining pok gavhari deb ta'riflaydi.

Shoirning yozishicha, nabiyl alayhissalom shunday bir maqomga ko'tarildiki, hilol ul zot mingan ot-Buroqning oyog'iga taqa bo'ldi:

Hilol erdi Buroqi summig'a na'l,
O'shal oqshomki, qildi sayri aflok.

Bu o'rinda tashbeh, mubolag'a kabi she'riyl san'atlar orqali butun borliq Allohning izni bilan Muhammad (s. a. v.)ning ko'kka chiqishi uchun xizmat qilgani tasvirlanadi.

Bu kabi tasvirlar Alisher Navoiyda ham bor. "Farhod va Shirin"da keltirilgan me'roj tasvirida butun koinot bu tashrifdan mamnunligi ochib beriladi:

Qamarg'a chun xiromi tavsan aylab,
Yuzy xurshedi oni ravshan aylab.
Atorud bodroyidin bo'lub shod,
Berib avroqu ajzosini barbod.
Yeturgach Zuhraga davlat rikobi,
Dafin yirtib qudumi ehtisobi.
Quyoshqa chun surub gardun xiromin,
Uyotdin yer quyi aylab maqomin.
Chopib Bahromg'a raxshin chu yaksar,
Bo'lub ul nahsi ag'sar Sa'di Akbar.
Tushub chun Mushtariy sori mururi,
Quyoshni yoshurub har lam'a nuri.

Navoiy shu tariqa Oy, Venera, Yupiter, Merkuriy, Mars kabi sayyoralarni sanab o'tar ekan, ularning har birini o'z xususiyatidan kelib chiqqan holda tasvirlaydi. Ularni umumiy bir jihat: payg'ambarimiz (s. a. v.) tashrifidan xursandlik birlashtirib turadi. Shu sababli ham Oyning nuri Nabiyl(s. a. v.)ning yuzidan qaytgan nur tufayli ravshan bo'lishi, Atorud (Yupiter, kotib sifatida tasvirlanadigan sayyora) qog'oz qalamlarini unutishi, Marsning baxt

yulduziga aylanishi Muhammad (s. a. v.)ning ko'kka parvozi bilan bog'liq holda tasvirlanadi.

Alisher Navoiyda Buroq timsoli quyidagicha tasvirlangan:

Chu Kursi to'ridin piroya topib,
Biyik Lavhu Qalamdek poya topib.
Yuqorroq ko'rguzub chun raxshi novard,
Chiqorib lomakon maydonidin gard.
Tushub andin biyik chun ittifoqi,
Borib andoqki tebranmay Buroqi.
Samandin tashlagach ul ma'naviy ganj,
Samandidek tutub paykin dog'i ranj.
Quvonib roybo'si birla Rafrat,
Maloyik yer O'pub ollida saf-saf.

Payg'ambar (s. a. v.)ni ko'kka, Lavhul Mahfuzga chiqargan ot – Buroq Muhib va mahbubni xoli qoldirishi, shundan so'nggina uning oldida saf-saf bo'lib yer o'pgan maloikalar paydo bo'lishi tasvirlangan.

Furqat ijodida bu holat quyidagicha:

Buroqu, Jabroilu qoldi Rafrat,
Yetushdi o'zi Haq qurbig'a cholok.

Hamma sheriklardan xoli bo'lgan holatda Haqqa yetishdi degan fikr yuqoridagi baytda badiiy istifodasini topgan. Ya'ni Alloh va Muhammad (s. a. v.) o'rtasida hech bir vosita, aloqa qolmagandan keyin ular bir-biriga yetishdi. Buni qaysidir ma'noda dunyoga doir hech bir ehtiyoj qolmaganda Haqqa yetishish mumkin, deb talqin qilsak ham bo'ladi.

Yuqorida ko'rganimiz Alisher Navoiy hamda Furqat asarlarida me'roj kechasi batafsil tasvirlangan bo'lsa, Abdulla Oripovning "Haj daftari"da 3 bandli she'r orqali bayon etilgan. She'rning birinchi bandi quyidagicha:

Arshning suluv oti – nurqanot Buroq,
Eltdi Muhammadni oliy dargohga.
Tasviri joizmas bu holni, biroq
Visol nasib etdi Rasulullohga.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, A.Oripov tasvirida qisqalik va aniqlik ustuvor. Shoir bir baytning o'zidayoq Buroq orqali Arshi a'loga ko'tarilgan Muhammad (s.a.v)ning holatlarini so'z bilan bayon etarkan, bu holning tasviri joiz emas, degan fikrni ilgari suradi. Bu bilan shoir ikki holatni nazarda tutgan bo'lishi mumkin. Birinchidan,

ruh bilan bog'liq sirlar ta'qiqlangan ilmlar sirasiga kirishi islom olamida ma'lum va mashhur. Me'roj kechasi ham ayni ruhoniyyat bilan bog'liq jarayon bo'lganligi tufayli ham shoir joiz emas, deb yozgan bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, Yaratganning vasliga, Oliy Jamolga yetgan bandaning holatini, undagi hayrat va sururni qaysi so'z bilan tasvirlash mumkinligini bilmaganligi uchun ham tasviri joizmas bu holni, deb yozgandir. Har ikki holatda ham ifoda go'zal, tasvir aniq.

Visol holati Navoiyda quyidagicha:

Chiqorib o'zlugi tufrog'idin gard,
Ne o'zlukkim, o'zidin ham bo'lub fard.
Makoni bo'lmayin juz bemakonliq,
Nishoni qolmayin juz benishonliq.
Chu qolmay ne nishoni, ne makoni,
Topib maqsad makonidin nishoni.
... Inoyat ilgi olamdin nihoni,
Harimi vahdat ichra chekti oni.

Muhammad (s. a. v.) ning Haq bilan yuzlashuvi tasvirida ul zotning o'zlik tuprog'idan ajralgani, lomakonlik, ya'ni makondan tashqarilik, nishonsizlik, ya'ni jismning ma'lum bo'lmasligi, vahdat ichida mavjud bo'lishi kabi holatlar yuksak pafos bilfn sug'orilganini kuzatish mumkin.

Furqatning "Hajnoma" sida Haq bilan yuzlashish quyidagicha:

Dedi Tangri: "Habibim, yo Muhammad,
Tila mandin bu dam "Inno a'toynak".

Shuni e'tiborga olish lozimki, Furqat ushbu asarida hadis va qur'on oyatlaridan o'rinli foydalangan. Iqtibos she'riy san'atining go'zal namunalarini yaratgan. Yuqoridagi baytda ham "Kavsar" surasining birinchi oyatidan parcha keltirmoqda va bu bayt mazmuniga ham, tarji'bandning umumiy qofiyasiga ham mos tushgan. Alisher Navoiyda ham oyatlarga ishora qilingan o'rinlar anchagina. Chunonchi:

Sururgach «Motag'o» tufrog'in ul bog',
Chekildi nargisiga kuhli «mo zog'».

Baytidagi "Motag'o", "mo zog'" kabi so'zlar Muhammad (s. a. v.) madh qilingan oyatdan olingan so'zlar sirasiga kiradi. Bu o'rinda Navoiy ham iqtibos san'atidan foydalangan.

Furqat va Alisher Navoiyda iqtibos asosidagi oyat va hadislarini keltirish holati ko'p uchraydi. Ammo bu holat Abdulla Oripovning "Haj daftari" da uchramaydi. Lekin mazkur to'rhplamda

hadislar mazmuni she'riy shaklda sharhlangan. Istiqlolning dastlabki yillaridayoq yaratilgan bu badiiy obida adabiyotga irfon, ilohiyot kabi mavzularning qayta jonlanishi uchun debocha vazifasini bajargani aniq.

Alisher Navoiy Muhammad (s. a. v.)ning ummatlari gunohini Fllohdan so'rab olishini quyidagicha ifodalagan:

O'zin Kim aylabon, lekin topib Haq,
Ko'runmay kimsa Haqdin ayru mutlaq.
Vujudi ko'rmadi juz Haq vujudi,
Tuzuldi Haq kalomidin surudi.
Surudi nag'mau lahni kamohi,
Shafoat aylamak ummat gunohi.
Chu aylab Haq tilidin ul shafaat,
Bo'lub ham Haq javobidin ijobat.

Ulug' shoir Payg'ambarimizning vasldagi holatini Haqdan boshqani mutlaq ko'rmasdi, degan ifoda bilan nihoyatda aniq tasvirlar ekan, Haqning so'zlaridan o'ziga kelganini ta'kidlaydi. Shuningdek, "tila tilagingni", degan xitobga javoban ummat gunohini shafaat aylamoqni so'rashi Muhammad (s. a. v.) ning naqadar jonkuyar, ummatlariga mehribon zot bo'lganini ko'rsatadi.

Shafoat tilash Furqatda quyidagicha tasvirlangan:

Shoir nabiyalar sarvarining faqat ummatlari g'amini o'ylagan mehribon zot bo'lganligini ummatlarning osiyu saffoku bebok kabi sifatlarini ketma-ket keltirish orqali tansiqu-s-sifat san'ati vositasida shunday ifodalaydi:

Dedikim: "Ummatimni mag'firat qil,
Erurlar osiyu saffoku bebok".
Abdulla Oripovda bu holat quyidagicha:
Ne-ne payg'ambarlar jam bo'lib biryon
Rasulni o'zlarin qavmi deb bildi.
Minnatdor Muhammad shod bo'lib chunon
Allohdan shafqatni iltimos qildi.

Sodda, ravon holatda payg'ambarimizning ummatlari uchun shafqat so'ragani bayon etilgan.

Keyingi baytlarda shoir Haq taolo tilidan payg'ambar alayhissalomning "Shafi' ul-muznibdin" (Hadisdan olingan. Ma'nosi: gunohlarni shafaat qiluvchi), "rahmatan lil-olamin" kabi sifatlarini zikr qiladi:

Dedi Haqkim: "Shafi' ul-muznibinsan,

Gunahdin ummati osiyg'a ne bok?
Vujuding rahmatan lil-olamindur,
O'lursan, yo habibim, nega g'amnok?"

Ushbu misralardagi umidbaxshlik, Yaratganning cheksiz marhamatidan umidvorlik Navoiydagi *Kimki ulus ichra gunahkarroq, Afvu muruvvatga sazovorroq* baytini yodga soladi.

Abdulla Oripovda afv etish holati quyidagicha tasvirlangan:

Arshdan javob keldi: — Ayo, Muhammad,
Avval bir gapimni fahm etib ko'rgil.
Do'stlikda iltimos bo'lmagay minba'd,
Men ham buyurgayman, sen ham buyurgil.

Bu o'rinda Muhammad (s. a. v.)ning Habib (do'st) sifatiga urg'u berilgan. Shu sababli ham do'stlar bir-biriga iltimosgina emas, balki buyrq berishi ham mumkinligi aytilgan she'rda.

Navoiyda:
Taolallo, ne Hayyu Qodiri pok,
Ki, Aqli Kull anga deb: «Mo arafnok».

Furqatda:
Zihi zotiki, avsofida xoma,
Hurufi yozmadi juz "Mo arafnok".

Har ikki shoir ham "Seni keragicha bilmaganmiz..." so'zlari bilan boshlanuvchi oyatga ishora qilmoqda va ikkala o'rinda ham Yaratgan nazarda tutilgan. Ayni shu o'rinlarda tazarru, nadomat kabi tuyg'ular o'quvchiga ham yuqadi. She'rning, umuman, adabiyotning ruhni tozartiruvchi kuchi, ehtimol, shundadir.

Furqatning "Hajnoma" tarji'bandidagi me'roj kechasiga bag'ishlangan to'rtinchi tarji' quyidagi misralar bilan tugaydi:

Hamisha ravzasida yastanib xok,
Ki yetmish ming malakdir posboni.

Xulosa

Yuqoridagi mulohazalarimiz asosida quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. Me'roj kechasi va Isro tuni ayni bir tushunchani ifodalamaydi.

2. Me'roj kechasi adabiyotda Payg'ambarimiz Muhammad (s. a. v.)ga na't yanglig' bitilgan bitiklarda ham, alohida dostonning boblarida ham uchraydi.

3. Alisher Navoiy, Furqat va Abdulla Oripov ijodida me'roj

kechasi o'ziga xos tarzda o'zaro mushtarak holatda tasvirlangan.

4. Iqtibos san'ati (oyat va hadislardan she'rda misol keltirish) Navoiy va Furqatda ko'p uchragani holda, A.Oripovda deyarli uchramaydi. "Haj daftari" muallifi oyat va hadislarini aynan keltirmasdan, mazmunini saqlagan holatda berishga harakat qilgan.

5. Me'roj voqeasi tasviri Navoiy va Furqatda yuksak pafos bilan tasvirlangan bo'lsa, A.Oripovda bir qadar bosiqlik va sokinlik bilan yoritilgan.

Adabiyotlar

Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. 1984. Эргаш Фозилов таҳрири остида. 3-том. Тошкент: Фан.

Жабборов, Нурбой. 2004. *Фурқатнинг хориждаги ҳаёти ва ижодий мероси: манбалари, матний тадқиқи, поэтикаси*. Филол. фан.докт.дисс. Тошкент.

Муҳиддинов, Муслиҳиддин. 2015. *Комил инсон – адабиёт идеали*. Тошкент. Маънавият.

Алишер, Навоий. 1991. МАТ. 8 жилд. Тошкент: Фан.

Орипов, Абдулла. 1993. *Ҳикмат садолари*. Тошкент. Фан.

Насуриддин, Рабғузӣ. 1991. *Қисаси Рабғузӣ*. Тошкент: Ёзувчи.

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. 2006. *Нубувват ва рисолат китоби*. Тошкент. Мовароуннаҳр.

Жабборов, Нурбой. 26.07.2019. *Ҳаж маърифати. Ўзбекистон адабиёти ва санъати*. №30.

The image of the night of miroj in poetry (Example of the works of A. Navoiy, Furkat and A. Oripov)

Dilfuza Avazova¹

Abstract

This article discusses the reflection of Miraj night in poetry. In the description of the Miraj night, examples from the works of Alisher Navoi, Furqat and Abdulla Oripov are analyzed and the common and different aspects of the theme in the poems of these three authors are studied. The description of the Night of Miraj occupies a special place in the works dedicated to our Prophet Muhammad (blessings to him and his relatives), the

¹*Avazova Dilfuza Ravshanovna* – a doctoral student of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: dilfuzaavazova2206@mail.ru

For citation: Avazova, D.R. 2022. "The Image of the Night of Miroj in Poetry (Example of the Works of A.Navoiy, Furkat and A.Oripov)". *Uzbekistna: language and culture* 2(2): 85-94.

fact that this night has risen to the level of a unique image in the literature of the Muslim East, as well as comments on the difference between the nights of Isra and Miraj. It is proved with the help of examples from artistic works that these images are expressed with high pathos in our classic poets and in A.Oripov in a calm and subdued state. The sequence of events on the night of Miraj is considered as an example of the poetic works of all three artists, and scientific conclusions are drawn based on them.

Key words: *Miraj night, Isra night, Muhammad (blessings to him and his relatives), Buraq, Rafraf, intercession, ummah, image.*

References

- Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 1984. Ergash Fozilov tahriri ostida. 3-tom. Toshkent: Fan.
- Jabborov, Nurboy. 2004. *Furqatning xorijdagi hayoti va ijodiy merosi: manbalari, matniy tadqiqi, poetikasi*. Filol. fan. dokt. diss. Toshkent.
- Muhiddinov, Muslihiddin. 2015. *Komil inson – adabiyot ideali*. Toshkent: Ma'naviyat.
- Alisher, Navoiy. 1991. *MAT*. 8 jild. Toshkent: Fan.
- Oripov, Abdulla. 1993. *Hikmat sadolari*. Toshkent: Fan.
- Nasuriddin, Rabg'uziy. 1991. *Qisasi Rabg'uziy*. Toshkent. Yozuvchi.
- Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. 2006. *Nubuvvat va risolat kitobi*. Toshkent: Movarounnahr.
- Jabborov, Nurboy. 26.07.2019. *Haj ma'rifati*. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. №30.